

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Антропоцентричність сучасних лінгвістичних досліджень полягає в їх нерозривному зв'язку з мисленням, свідомістю, пізнанням, культурою, світоглядом як окремого індивідуума, так і колективу, до якого він належить; у намаганні з'ясувати глибинний зв'язок когнітивних структур людської свідомості з мовними формами, виявити характер пізнання та сприйняття світу людиною, що відбивається мовними категоріями, отримати доступ до імпліцитних процесів взаємодії реальної дійсності та механізмів мислення людини.

Категорія повторюваності (надалі КП), узагальнюючи поняття й форми сприйняття дійсності людиною як різноаспектний об'єкт вивчення, вимагає міждисциплінарного підходу і може бути інтерпретованою з позицій синергетики, науки про виникнення й еволюцію систем, здатних до самоорганізації та саморозвитку.

Феномен повторюваності в лінгвістиці досліджувався в різних вимірах, наукова література з цієї проблематики становить значну кількість праць, присвячених вивченню реалізації повторів у різних функціональних стилях (О. В. Бекетова, С. О. Глазиріна, Н. Т. Головкина, Н. В. Данилевська, Є. А. Іванчикова, Ю. Є. Мурзаєва, І. В. Соколова); в окремо взятих висловлюваннях (Є. Н. Кисловська, Г. Я. Солганик); в ідіостілях письменників (О. О. Алексеєва, С. Є. Балашова, Л. В. Голоюх, Н. С. Дужик, З. П. Куликова, В. А. Кухаренко, Л. Є. Малахова, О. О. Минакова, Т. О. Остудіна, О. О. Соломарська, Л. М. Тимошук, І. Г. Ширінова).

Вивчалися також окремі види повторів, а саме: фонетичний (О. М. Брик, Ю. Ю. Волянська), кореневий (З. В. Руслякова), лексичний (І. А. Синиця, О. П. Сковородников), фразеологічний (Т. Р. Островська), дієслівний (Н. М. Добронравова, В. М. Яковлєв), прийменниковий (Л. А. Булаховський), синонімічний (А. Ю. Матуліте), синтаксичний (І. М. Астаф'єва, О. Ю. Кукушкіна, Г. Г. Москальчук, Л. Б. Пришляк), семантичний (Л. К. Чистоногова), римований (Т. В. Матвєєва, І. М. Подгаєцька, Р. О. Харитоновна), дистантний (Н. О. Змієвська).

Роль повторів аналізувалася на матеріалі різних мов: російської (О. К. Грекова, С. Г. Ніколаєв, Г. І. Панова, Л. М. Рощина, О. Я. Титаренко), англійської (Л. В. Гарузова, Е. Ф. Маліновський, О. В. Мальцева, А. А. Мальченко), іспанської (У. У. Браво, Л. А. Триглебова), казахської (З. Н. Кожабергенова), французької (С. Ю. Латипова, М. М. Попович), японської (О. І. Кобелянська), мов Африки й Азії (С. Агус, Н. Ф. Алієва, Л. М. Демидюк, Б. В. Журковський, О. А. Казакевич, Н. В. Омельянович).

Функція повтору досліджувалася в композиції художнього (І. Ю. Ковальчук, В. А. Мальцев, О. С. Некрасов, Н. Є. Цветкова) і фольклорного (І. Ф. Амроян,

Ю. В. Васильєва, Т. В. Жук, Т. В. Крашеніннікова, О. Б. Лихачова) текстів; при акцентуванні (Й. Й. Сущинський), стилетворенні (Н. С. Дужик), вираженні авторської (Л. М. Пишна) та спонукальної (І. О. Афонська) модальності; в синтаксичній організації речення і тексту (Л. Ю. Балясна, Н. І. Белунова, Г. В. Бондаренко, Т. А. Казакова, Т. М. Кандаурова, О. Ю. Корбут, Р. О. Лепіна, А. Є. Супрун); в структурі діалогічного мовлення (Л. Г. Хатіашвілі).

Редуплікація розглядалася в лінгвокультурологічному руслі на матеріалі однієї мови – французької (В. В. Левченко, Н. М. Штейнберг), англійської (Л. І. Петрова), іспанської (Т. О. Редковська), чуваської (Г. М. Семенова), грузинської (К. Т. Датукішвілі), російської (О. Ю. Крючкова) – або декількох мов (Г. Г. Амбардарян, А. М. Заріпова, П. Р. Минлос, О. Младенова, С. В. Щербаков).

Вивчалися як структурно-семантичні особливості редуплікації (М. М. Буранова, Ю. Л. Воротников, С. Г. Ніколаєв, З. О. Пахолок, О. Т. Хроленко, О. І. Чернікова, Н. А. Шехтман, Н. О. Янко-Триницька), так і її лінгвокультурна специфіка.

Однак, незважаючи на значну кількість мовознавчих праць, проблема повтору й досі залишається системно не опрацьованою, оскільки відсутня класифікація повторів, не досліджено відношення між першим уживанням одиниці та її повторами, причини й умови появи повторів у мовленні, взаємозв'язок між повторами, реалізації яких належать до різних мовних рівнів; відсутні єдині концептуальні настанови для аналізу великого масиву мовних фактів повторів тощо. Цілісної теорії повторів досі не створено ані в окремому, ані в загальному мовознавстві. Окрім того, повтори, як правило, розглядаються в суто мовознавчій площині, без урахування глибинних зв'язків цього явища з фізичними і психологічними феноменами.

Окреслені вище причини зумовили наше звернення до КП, яку ми намагалися розглянути на перехресті її мовних і мовленнєвих реалізацій, онтологічних і гносеологічних вимірів, що дало можливість здійснити якісно нові підходи до розв'язання заявленої проблематики.

Отже, **актуальність** нашої роботи зумовлена необхідністю осмислення категорії повторюваності на новому витку в розвитку мовознавства (антропоцентризм) з його установками на міждисциплінарність, прагматизм та експланаторність, а також необхідністю створення єдиної концептуальної основи для аналізу повтору як складного онтологічного явища людського буття і мови зокрема.

Зв'язок праці з науковими програмами, планами, темами. Дослідження відповідає науковій проблематиці кафедри загального мовознавства та класичної філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка й виконане в межах комплексної науково-дослідницької теми № 06БФ0044 – 01 “Розвиток і взаємодія мов та літератур в умовах

глобалізації”, що розробляється мовними кафедрами Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка і затверджена Міністерством освіти і науки України.

Основна **мета** роботи полягає в системному описі структурних типів і функціональних реалізацій категорії повторюваності в мові й мовленні.

Найголовнішими **завданнями** відповідно до основної мети визначено такі:

- з’ясувати гносеологічний та онтологічний статус КП як складного універсального явища дійсності;
- здійснити комплексне дослідження повтору з урахуванням його структурно-семантичних, лінгвостилістичних, прагматико-комунікативних та лінгвокогнітивних характеристик;
- опрацювати методику опису КП у мові та мовленні;
- описати структуру основних одиниць КП у мові та мовленні;
- розробити класифікацію одиниць КП за мовними рівнями;
- подати основні лексико-граматичні моделі, притаманні мовно-мовленнєвій маніфестації КП.

Об’єкт дослідження – КП як міждисциплінарний феномен.

Предмет дослідження – структурно-семантичні, мовно-стилістичні та прагматико-комунікативні характеристики КП у мові та мовленні.

Джерельна база дослідження – різномовні тлумачні, перекладні, енциклопедичні, фразеологічні словники, словники прислів’їв та приказок; оригінальні та перекладні твори європейської античності, класичної та сучасної художньої літератури Англії, Куби, Німеччини, Польщі, Росії, Румунії, України, Франції, Чехії, колишньої Югославії; міфологічні тексти та тексти слов’янського фольклору (замовляння, пісні, думи, казки, а також малі жанри українського дитячого фольклору); лексичний матеріал словників (тлумачних, двомовних перекладних, етимологічних та спеціальних), рекламні тексти сучасних мас-медіа; усні дискурси передач українського радіо “Культура” (каналу духовного відродження) і “Промінь”; мовленнєвий контент кінофільмів “Настроювач” і “Два в одному” тощо; дані асоціативного експерименту. Така різноаспектність джерел зумовлена необхідністю забезпечення максимальної об’єктивності результатів дослідження.

Матеріалом дослідження стали мовні (45000) та текстові одиниці (25 000), що реалізують КП, які були вилучені методом суцільної вибірки з тлумачних, перекладних, енциклопедичних, фразеологічних словників та текстів 53 мовами, з яких основний акцент було зроблено на українській, російській, польській, англійській та румунській мовах.

Методологічні засади роботи ґрунтуються на досягненнях когнітивістики і комунікативістики, теорії мовленнєвої діяльності, теорії функціоналізму, дискурсології, прагмалінгвістики, що надає комплексності та системності

аналізу категорії повторюваності через поєднання методів, напрацьованих у лоні різних ділянок мовознавства. В основі дослідження лежить системно-діяльнісний підхід до мови й мовлення, трактування мовленнєвої сфери як складового елемента загальної діяльності людини.

Методи дослідження визначалися характером поставлених завдань. Основними виступили загальнонаукові методи *дедукції, індукції, синтезу, аналізу, порівняння* – для визначення сутнісних характеристик КП; методи *лінгвостилістичного та контекстно-ситуативного аналізу* – для встановлення лексико-синтаксичних особливостей застосування повторів у різних типах дискурсу; методи *компонентного та дистрибутивного аналізу* – для характеристики повторів за семіотико-семантичними критеріями, а також для класифікації повторів за частиномовною та стратифікаційною належністю, метод *моделювання* – для встановлення мовно-нормативного статусу повторів та їх структурно-семантичної класифікації; *контент-аналіз* – для виявлення змістового наповнення повторів різного типу; *лінгвокогнітивний* – для з'ясування механізмів людської свідомості, що забезпечуються КП у пізнанні світу; *комунікативно-прагматичний* – для унаочнення ролі різних видів повторів у мовленнєвій комунікації.

Наукова новизна дисертації полягає у виробленні авторської концепції, яка виникла внаслідок фрактального опрацювання найрізноманітніших науково-теоретичних джерел, дотичних до явища повторюваності, та застосування основних положень авторської концепції у практиці лінгвістичного аналізу:

уперше:

- продемонстровано ізоморфізм онтологічної природи фізичного, психічного та мовного простору як реалізації КП у Всесвіті;
- доведено, що в основі КП як лінгвістичного явища лежить психологічний феномен репродукування знань та досвіду;
- проведено інтегративний багатовекторний аналіз КП у мові й мовленні;
- розкрито природу виникнення, розвитку та реалізації КП;
- встановлено структурно-семантичні, лінгвокогнітивні, комунікативно-прагматичні функції КП та особливості реалізацій цих функцій у різних типах дискурсу.

Теоретична цінність роботи визначається тим, що її основні положення та висновки сприяють поглибленню розуміння категорії повторюваності як загальнонаукового феномену під кутом зору лінгвостилістики, когнітивної, прагматичної та дискурсивної лінгвістик. Отримані результати є певним внеском у теорію дискурсу, функціонального аналізу, теорію стилів та жанрів мовлення.

Практичне значення дослідження пов'язане з вирішенням конкретної прикладної проблеми теоретичної та практичної стилістики – виокремлення

моделей повторів. Теоретичні положення та отримані результати дослідження можуть бути використані при викладанні теоретичних курсів із загального мовознавства, теоретичної граматики різних мов, стилістики, лінгвістики тексту, спецкурсів з когнітивної лінгвістики, лінгвопрагматики та дискурсології.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження були представлені в численних доповідях на засіданнях кафедри загального мовознавства та класичної філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (червень 2011; травень 2014), на засіданнях кафедри філології та методики початкової освіти Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Апробацію результатів дослідження здійснено на 57 наукових конференціях, зокрема в Україні (29), Росії (12), Польщі (9), Білорусі (2), Болгарії (1), Естонії (1), Іспанії (1), Словаччині (1), Чехії (1), у тому числі на Регіональній науковій конференції, присвяченій 90-річчю від дня народження академіка В. І. Борковського “Вивчення творчої спадщини академіка В. І. Борковського” (Львів, 17 січня 1990); Міжнародній науковій конференції “Функціональні та семантичні кореляції мовних одиниць” (Київ, 17–19 квітня 1990); Міжнародній науковій конференції “Чеховські читання в Таганрозі” (Таганрог, 21–23 травня 1990); Міжнародній науковій конференції “Семантика мови і тексту” (Івано-Франківськ, 23–25 жовтня 1990; 13–15 жовтня 1993; 30 вересня – 2 жовтня 1996); Міжвузівській науковій конференції “Проблеми опису граматичних систем слов’янських мов” (Ізмаїл, 14–15 квітня 1992); XXXVIII науковій конференції професорсько-викладацького складу Луцького державного педагогічного інституту ім. Лесі Українки (Луцьк, 20–30 квітня 1992); Міжнародній конференції “Актуальні проблеми психологічної служби” (Одеса, 8–9 вересня 1992); IV Республіканській науковій конференції “Словотвір і номінативна деривація у слов’янських мовах” (Гродно, 15–16 вересня 1992); VI науковій конференції з проблем семантичних досліджень “Стилістика російської мови: теоретичний і порівняльний аспекти” (Харків, 11–13 травня 1993); Міжнародній науковій конференції “Г. Р. Державін: особистість, творчість, сучасне сприйняття (до 250-річчя від дня народження)” (Казань, 26–29 травня 1993); Міжнародній науковій конференції “Мова і культура” (Київ, 23–27 червня 1993; 24–28 червня 1997; 23–27 червня 1998; 22–27 червня 1999; 23–27 червня 2000); XI Всеросійському симпозиумі з психолінгвістики і теорії комунікації “Мова, свідомість, культура, етнос: теорія і прагматика” (Москва, 31 травня – 2 червня 1994); V Міжнародній конференції “Семантика мовних одиниць” (Москва, 2–4 квітня 1996); Міжнародній науковій конференції пам’яті професора А. О. Білецького (1911–1995) “Актуальні питання сучасної філології” (Київ, 3–4 жовтня 1996); Всеросійській науковій конференції “Суспільство, мова і особистість” (Пенза, 23–26 жовтня 1996); II Міжнародному симпозиумі МАПРЯЛ “Фонетика в системі мови” (Москва,

19–22 листопада 1996); Всеукраїнській міжвузівській науковій конференції, присвяченій 100-річчю від дня народження Євгена Маланюка “Євген Маланюк: література, історіографія, культурологія” (Кіровоград, 14–15 травня 1997); XII Міжнародному симпозиумі з психолінгвістики і теорії комунікації “Мовна свідомість і образ світу” (Москва, 2–4 червня 1997); Всеукраїнській науковій конференції “Українська національна ідея: історія і сучасність” (Житомир, 25–27 червня 1997); Міжвузівській конференції “Проблеми загального і порівняльно-історичного мовознавства” (Ростов-на-Дону, листопад 1997); XIII Міжнародному симпозиумі з психолінгвістики і теорії комунікації “Мовна свідомість: зміст і функціонування” (Москва, 1–3 червня 2000); Міжнародній науковій конференції до 70-річчя доктора філологічних наук, професора Станіслава Володимировича Семчинського (1931–1999) “Наукова спадщина професора С. В. Семчинського і сучасна філологія” (Київ, 3–5 травня 2001); Всеросійській науковій конференції “Актуальні проблеми психології та лінгвістики” (Пенза, 15–19 травня 2001); Міжнародній науковій конференції “Східні слов’яни – між мовою і культурою” (Краків, 30 листопада – 1 грудня 2001); Міжнародній науковій конференції “Людина. Свідомість. Комунікація. Інтернет” (Варшава, 10–12 травня 2002; 6–9 травня 2004; 10–14 травня 2006; 9–13 травня 2012); IX Міжнародних Карських читаннях “Ю. Ф. Карський і сучасне мовознавство” (Гродно, 16–17 травня 2002); Міжнародній науковій конференції “У пошуках еквівалентності” (Пряшів, 16–17 вересня 2002); Міжнародній конференції “200 років російсько-слов’янській філології у Тарту” (Тарту, 10–12 жовтня 2002); X Конгресі МАПРЯЛ “Російське слово у світовій культурі” (Санкт-Петербург, 30 червня – 5 липня 2003); Міжнародній науковій конференції “Україністика – минуле, сучасне, майбутнє” (Брно, 22–23 жовтня 2003); Міжнародній науковій конференції “Література і філософія: український і польський контексти” (Остріг, 12–13 червня 2004); I Всепольській науковій конференції “З історії громадського здоров’я” (Лодзь, 2–3 грудня 2004); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Гендерні аспекти в методологіях гуманітарних наук” (Луцьк, 9–10 грудня 2004); IX Григор’євських читаннях “Число в науці та мистецтві” (Москва, березень 2006); Міжнародній конференції “Російська мова і література у міжнародному освітньому просторі: сучасний стан і перспективи” (Гранада, 7–9 травня 2007); XI Конгресі МАПРЯЛ “Світ російського слова і російське слово в світі” (Варна, 17–23 вересня 2007); IX Міжнародній науковій конференції “Слово. Текст. Час; Людина у просторі словника і культури” (Щецин, 8–10 листопада 2007); Міжнародній науковій конференції “Наукова спадщина О. О. Потебні в слов’янському культурному просторі” (Київ, 27–28 жовтня 2010); Міжнародній науковій конференції “Мовна картина світу слов’ян і культура” (Люблін, 5–7 листопада 2010); Міжнародній науковій конференції до 80-річчя від дня народження професора

Станіслава Володимировича Семчинського (1931–1999) (Київ, 19–20 травня 2011); Наукових читаннях “Античний світ і сучасність”, присвячених 20-річчю відновлення спеціальності “Мова і література (класичні)” у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (Київ, 10 квітня 2014); Міжнародній науковій конференції, присвяченій 60-літтю Інституту славістики ПАН “Подія – від травми до ейфорії” (Варшава, 29–30 вересня 2014).

Публікації. Основні положення й результати дисертації відображено в 70 публікаціях – 1 монографії “Гносеологічний і онтологічний статус категорії повторюваності: мовний та мовленнєвий виміри” / за ред. І. О. Голубовської. – Луцьк : Вежа-Друк, 2013. – 684 с. (39, 74 друк. арк.) та 69 статтях, з яких 16 надруковані у виданнях, затверджених МОН України як фахові, 4 опубліковані в зарубіжних періодичних рецензованих журналах, 49 – в інших виданнях.

Структура та обсяг роботи. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, чотирьох розділів і висновків до кожного з них, загальних висновків, списку скорочень, списку фольклорних і літературних джерел, списку використаних словників та енциклопедій, списку літератури, який нараховує 576 позицій, із яких 59 – іноземними мовами. Загальний обсяг дисертації становить 485 сторінок, основний текст – 390 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність здійсненого дисертаційного дослідження, окреслено його об’єкт і предмет, проаналізовано стан опрацювання проблеми в науковій літературі, подано мету та завдання роботи, матеріал дослідження, методи аналізу; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення дисертаційної праці, наведено дані про апробацію її результатів.

У **першому розділі “Гносеологічна сутність категорії повторюваності”** основну увагу приділено розробленню поняттєво-категоріального апарату дослідження, який покликаний забезпечити цілеспрямованість і визначеність у здійснюваній науково-пошуковій роботі.

На різних етапах в еволюції людських знань про природу і суспільство фіксуються нові й нові категорії, які завдяки формуванню загальних понять і філософської рефлексії над ними збагачують і трансформують категоріальну структуру як цілісність. Категорії належать до загальнофілософських понять, які відображають універсальні властивості й відношення об’єктивної дійсності, загальні закономірності розвитку всіх матеріальних, природних і духовних явищ.

Категорії утворюють критерії осмислення і розуміння реальності, організовують і коригують рух думки, прогнозують результати науково-теоретичного пошуку, внаслідок чого виступають ефективним засобом пізнання світу.

У процесі становлення поняттєво-категоріального апарату науки відбувся поділ усіх понять і категорій наукової думки на два основних типи – філософські та спеціальні (притаманні окремим наукам). Дихотомічний поділ категорій існував декілька століть, але у другій половині ХХ століття з'явилися категорії, які мали амбівалентний статус: “система”, “структура”, “елемент”, “функція”, “модель”, “інформація”.

Перетворення категорій активно досліджували філософи в 1970–1980-х рр. (Б. В. Ахлібінський, Л. А. Петрушенко, І. В. Блауберг, Е. Г. Юдін, В. С. Тьохтін, В. С. Готт, А. Д. Урсул, І. Б. Новик, Е. П. Ситковський, Е. П. Семенюк та ін.).

Категорії принципово нового типу отримали назву загальнонаукових (які мають властивості як окремонаукових, так і філософських категорій), утворюючи своєрідний проміжний вид наукових категорій. Основною рисою загальнонаукових категорій є передусім їх використання в усіх без винятку галузях наукового знання. Проте, на відміну від категорій філософії, вони не мають логіко-гносеологічної універсальності, не є необхідними елементами загальнолюдського мислення, не використовуються в дослідженнях суто філософської проблематики. Кожна загальнонаукова категорія виступає основою особливого, специфічного за змістом підходу до пізнання найрізноманітніших феноменів реальності. Загальнонаукові категорії є рефлексією світогляду, що спирається першопочатково на поняття, які з накопиченням знань оформлюються у вигляді категорій.

Категорії є ідеальними сутностями людської свідомості, які набувають смислу та практичної реалізації в мові, – звідси постає їх тісний зв'язок з мовними формами.

Категорія належить до ключових понять лінгвістики. Проблему мовних категорій досліджували багато зарубіжних та вітчизняних лінгвістів (В. фон Гумбольдт, Г. Пауль, Ж. Вандрієс, Л. Блумфілд, О. Єсперсен, Дж. Лайонз, Е. Рош, Дж. Лакофф, Д. Клейбер, Д. Тейлор, У. Крофт, Л. Барсалоу, Д. Фельдман; О. О. Потєбня, О. О. Шахматов, О. М. Пешковський, Л. В. Щерба, І. І. Мещанінов, В. В. Виноградов, Є. Курилович, О. В. Бондарко, І. К. Кучеренко, Ж. В. Колоїз, М. П. Кочерган, О. К. Безпояско, А. П. Загнітко, Н. М. Костусяк, В. Ф. Старко).

У мовознавстві вирізняють поняттєві, граматичні, криптиотипні категорії. Одним із найбільш досліджених типів лінгвістичних категорій є граматичні. Аналіз лінгвістичних категорій переконливо доводить, що вони відіграють значну роль у функціонуванні мов світу незалежно від типологічної будови й походження останніх, – до таких категорій належить і КП.

КП вивчалася у філософії, спроби тлумачення цього поняття відображено у трактатах Стародавньої Греції та Індії. Першим дослідником цієї проблеми в Новітній час необхідно вважати І. І. Гриценка, який розглянув повторюваність як одну із закономірностей історичного розвитку та важливий складник закону заперечення заперечення. У такому ж аспекті розглядав повторюваність Б. М. Кедров. Він вважав суттєвими ознаками повторюваності дискретність, перервність процесу і повернення, відтворення того, що було раніше. Цей феномен став основним об'єктом дисертаційного вивчення М. П. Полесового, переконаного, що повторюваність має об'єктивний характер. В. Є. Комаров вказав на взаємодію повторюваності й ритму. В. І. Смирнову належить думка про наступність у процесах розвитку, яка забезпечується повторюваністю (завдяки цьому відбувається відтворення елементів, властивостей і відношень). На початку третього тисячоліття інтерес філософів до проблеми повторюваності не згасає, про що свідчать захищені кандидатські дисертації Н. М. Вороніної та В. П. Литовченка.

У мовознавстві питання про КП в аспектологічному плані вперше було розглянуто на матеріалі російської мови О. К. Грековою та Г. І. Пановою. Сутність повторюваності полягає в передачі міри ступеня, міри якості, міри дії порівняно з нормою (нульовим ступенем вимірювання). Мовні аспекти КП були і залишаються однією з центральних проблем сучасної лінгвістики. Перебуваючи на стику найрізноманітніших дисциплін та наукових напрямків, проблема повтору не лише не вичерпує свого теоретичного та практичного потенціалу, а навпаки, спонукає до постійного пошуку нових ракурсів дослідження.

Філософський аналіз поняттєво-категоріального апарату науки XXI століття не можна уявити без загальнонаукової категорії повторюваності, без глибокого осмислення її гносеологічної та методологічної сутності. Вивчення повторюваності дозволяє зробити висновок про її значущість не тільки для спеціальних галузей науки, а й для філософського знання в цілому, тому вона має розглядатися з урахуванням нових підходів до пізнання дійсності, які виникають на базі загальнонаукових категорій, – єдиної ланки між категоріями окремих наук і філософськими категоріями.

Матеріальний світ довкола людини є цілісною системою, яка перебуває в безперервному русі, зміні та розвитку. Теорія систем завдяки працям Л. фон Берталанфі набула поширення в 30-ті роки XX століття, проте в останню чверть XX століття почали проявлятися певні ознаки кризи в цій теорії.

У сучасному науковому дискурсі все більше виформовується розуміння того, що наука наразі перебуває напередодні якісно нового етапу у своєму розвитку, який умовно можна назвати постнеокласичним. Він пов'язаний із переходом до пізнання складно організованих, багаторівневих систем, котрі розвиваються не тільки в плані їх наявного, актуального існування, але й також

у контексті становлення потенційної багатоваріантності можливих сценаріїв їх розвитку.

У ХХ столітті виникла нова наука синергетика, пов'язана з дією енергетичних потоків у процесі самоорганізації складних систем. Одне з ключових питань, яке перебуває в колі синергетичних досліджень, можна сформулювати так: що таке нове, як воно виникає і чи виникає взагалі, чи є нові події *déjà vu*, тобто повторенням події, яка відбулася раніше. Ідея самоорганізації – нового типу наукової раціональності в сучасній науковій методології – пов'язана з теорією дисипативних систем І. Р. Пригожина.

Повторення, під яким розуміємо відтворення будь-чого повністю або частково, наявне в об'єктах неорганічної природи, якими є матеріальні системи. Невід'ємною рисою фізичних явищ і процесів є коливання – розмірений рух, розгойдування назад чи вперед, з боку в бік або зверху до низу. Кількість повторень однакових коливань, рухів за яку-небудь одиницю часу вимірюється частотою (частота коливання маятника, частота обертання). В об'єктах живих, якими є біологічні системи, відмічається повторення елементів через рівномірні проміжки часу – біологічні ритми, які існують на всіх рівнях організації: від внутрішньоклітинних процесів до популяційних і біосферних, котрі виникають як реакція на періодичні зміни середовища або генеруються самим організмом.

Значну роль відіграє повторення в абстрактних системах, оскільки воно призводить до дуже важливого результату – організовує безліч окремих елементів у єдине ціле, зменшуючи тим самим навантаження на пам'ять.

Повторення пронизує об'єкти матеріальних і абстрактних систем, які мають спільні властивості: це коливання, частота, ритм у матеріальних системах; частотність, повтор, ритм – в абстрактних.

Наявність повторюваності в матеріальних і абстрактних системах свідчить про те, що вона є мегаконцептом, який відображає цільність і цілісність світобудови.

У другому розділі **“Онтологія категорії повторюваності як психофізіологічного явища”** на тлі розкриття складної сутнісної природи явища повторюваності привертається увага до нових можливостей як загальнотеоретичних, так і прикладних досліджень, котрі перебувають на межі різних наук.

Проблема вивчення повторюваності як результату відтворення будь-чого повністю або частково завжди була актуальною для науки. Повторення як феномен вивчали не тільки у філософії, але й у психології – С. К'єркегор, П. Жане, Л. С. Виготський; у педагогіці – Г. О. Підкурманна; у культурології – Ж. Дельоз, У. Еко, Х.-Л. Борхес; у журналістиці – М. І. Скуленко. Найбільша кількість досліджень – у лінгвістиці: за даними Г. Г. Москальчук, понад двісті з них стосуються тексту.

Онтологія повторюваності як категорії фізичного і психічного стану людини пов'язана в онтогенезі та філогенезі з наслідуванням, дотриманням якогось прикладу, зразка.

Систематичне дослідження розвитку наслідування в дітей здійснив П. Ф. Каптерев. Представники французької психологічної школи П. Гійом, Ж. Піаже, А. Валлон вказали на зв'язок наслідування з розумінням, залежність між ступенем його розвитку та ступенем розвитку інтелекту. Фізіологічне підґрунтя наслідування розроблено І. М. Сеченовим, який спирався на психологічне вчення Гельмгольца про розвиток просторових уявлень.

Повторення як процес і пам'ять як засіб реалізації цього процесу є тісно пов'язаними і взаємозумовленими явищами, оскільки процес повторення сприяє розвитку пам'яті, проте повторити можна лише те, що зберігається в пам'яті.

Феномен повторення тісно пов'язаний з таким поняттям, як періодичність. Якщо повторюється сукупність взаємопов'язаних явищ, процесів, робіт, то це приводить до циклічності, добре відомої в різних видах мистецтва.

Повторюваність можна вивчати і як повторення мовних одиниць, явищ або їх елементів, ступінь прояву дії, ознаки, стану як системного явища. Перший рівень у цій системі належить наслідуванню, або імітації (лат. *imitatio*, від *imitor* – 'наслідую'), відтворенню будь-чого, що має прояв в онтогенезі, оскільки в ранньому дитинстві закладаються основи інтелектуального і мовленнєвого розвитку людини. Ця проблема розглядалася в рамках класичного біхевіоризму і психоаналізу. Багато уваги приділено імітації в теоріях Д.-М. Болдуїна, Ж. Піаже й А. Валлона. Наслідування як форма дитячої поведінки послідовно приводить до ускладнення зразків імітації, збільшення точності, швидкості відтворення, зростання частоти наслідувальних актів.

Формування перших дитячих слів базується на провідній ролі ехофеномену, в основі якого лежать ехокінезії, ехомімії, ехоподібні повторення звуків з мовлення дорослого. Звукове оформлення перших слів дитини близьке до слів дорослих, які звернуті до дитини (*мама, папа, баба, да, мяу, ам* і т. п.). Наступний крок у розвитку наслідування пов'язаний із відтворенням ланцюжка з декількох поєднаних між собою предметних дій, які відбивають життєву логіку подій.

Головна функція наслідування полягає в побудові вихідного орієнтувального образу, на основі якого освоюється модус людських відносин і виформовується власний суб'єктивний світ людини. Наслідування ритму дитиною сприяє формуванню способів поведінки, дій та образотворенню. З розвитком другої сигнальної системи відбувається становлення слова, яке у процесі наслідування виступає формою навчання і розвитку. Ритм – психофізіологічне явище, яке закладає у підсвідомість дитини повторюваність як неодмінний конституент навколишньої дійсності.

Мовленнєве наслідування не тільки супроводжує розвиток дитини раннього (дошкільного) віку, а й може виявлятися в нормі та патології в дорослих. Повторення чужого мовлення дорослими може бути пов'язане з наслідуванням, копіюванням, мовною грою. Наслідування може мати прояв у вигляді ехолалії (грец. ἤχῳ – ‘шум, звук’ і λαλία – ‘розмова’) – автоматичного повторення чужих слів, яке спостерігається в дорослих і дітей при органічному захворюванні мозку та при розумовій відсталості.

Під творчим наслідуванням розуміють використання автором творів попередників для вираження власних думок, емоцій, настроїв, почуттів. При наслідуванні ступінь використання твору іншого письменника є більш високим, ніж при запозиченні. Наслідування творче є повторенням досвіду попередників з метою перевершити зразок, створивши власний твір високої художньої якості.

Серед явищ, утворених за допомогою наслідування, – відомий уже в античній риторичі, естетиці та філософії мімезис (грец. μίμησις – ‘наслідування’), яким позначали творче наслідування чужої манери говорити, писати, співати, танцювати, рухатися. Основний засіб вираження мімезису – повтор.

У сучасному мистецтві постмодерну (літературі, музиці, кіно) досить поширеними є такі види наслідування: рітейк, рімейк, серія, спіраль, сага, сіквел, ремікс, кавер-версія, досліджені Ж. Дельозом у контексті європейської культури, яка переживала кризу традиційних уявлень про світ і людину в ньому. У. Еко, як і Ж. Дельоз, звернувся до поняття тотожності, яке поклав в основу розрізнення понять “інновація” та “повторення”.

До наслідування належить епігонство (грец. ἐπίγονος – ‘нащадок’) – бездумна імітація. Явище епігонства знаходить прояв у всіх трьох видах мистецтва: у просторовому – архітектурі, скульптурі, живописі, графіці, художній фотографії, декоративно-прикладному мистецтві та дизайні; у часовому – на радіо, в музиці, літературі; у просторово-часовому – в кіно, театрі, танці, цирку. Воно пов'язане з проблемою співвідношення традиції та новаторства; діалектика цих зв'язків складна і переконує, що абсолютної новизни як такої в мистецтві не існує. У культурологічному контексті епігонство слід розглядати як вид повторення.

Широке розуміння наслідування дозволяє долучити до кола аналізованих явищ плагіат (лат. plagio – ‘викрадаю’), зумисне привласнення авторства на чужий твір у двох формах прояву – несвідомій та свідомій. Автор може користуватися ідеями, думками або формами, які він почерпнув у інших авторів, однак унаслідок різних причин їхні імена забулися, лишилася тільки інформація у підсвідомості, – це несвідомий плагіат. Свідомий же полягає у використанні чужої праці без вказівок на автора.

Наслідувати можливо не тільки реальний об'єкт, але й нереальний, симулякр (франц. simulacres, від лат. simulatio – ‘удавання’), під яким розуміють свідоме відтворення фантазму.

Наслідування ритму (грец. ρυθμός – ‘розміреність, узгодженість’) відбувається несвідомо у процесі онтогенетичного розвитку дитини. Ритм, який має всеохопну природу і пов’язаний з періодичністю повторюваних явищ, виступає предметом вивчення у філософії, естетиці, психології, музикознавстві та інших науках.

Ритм є важливим чинником сприйняття мистецтва, бо він впливає на фізіологічні (біохімічні) коливання й релаксаційні процеси, які відповідають за емоційний і фізіологічний тонус організму.

У мові ритм простежується, перш за все, в упорядкованості звукового, словесного і синтаксичного складу мовлення. Ця упорядкованість визначається її смисловим завданням. Повторенням звуків у певній послідовності створюється ритмічність, музичність як віршованого, так і прозового мовлення. Ритм є невід’ємним поняттям літературознавства, поезики, віршознавства. У літературознавстві під ритмом розуміють упорядковану послідовність рухомих елементів твору на всіх рівнях його структури. Зовнішні ритмічні елементи є знаками, які полегшують орієнтацію слухача або читача в художньому тексті: відзначають початок і кінець частин, епізодів, кульмінаційні моменти, дозволяючи в такий спосіб стежити за логікою розвитку художнього змісту. Дослідження ритму еволюціонує від вузького розуміння цього явища як звукової організації тексту до широкого, коли до уваги береться функціонування ритму на інших рівнях організації мовної системи (лексико-семантичному, синтаксичному). Здатність ритмотворення мають звукові, словесні та змістові повтори. Повторення лежить в основі мовленнєвого ритму, у формуванні якого беруть участь різноманітні мовні засоби: звукові, інтонаційні, лексико-семантичні.

Основний елемент ритму – повтор. Ритм і повторюваність – не тотожні поняття, оскільки останнє з них не передбачає відтворення через однакові проміжки часу того чи іншого явища або стану.

У **третьому розділі “Нормативно-системний аспект дослідження категорії повторюваності”** досліджено мовний вимір категорії повторюваності, зумовлений об’єктивним розумінням руху, простору, часу, й закріплений у граматиках різноструктурних мов. Першу спробу теоретичного обґрунтування повторів було здійснено в античній риторичі. Одне з перших досліджень повторів належить Аристотелю, який розглянув різні засоби і способи наслідування в поезії. Протягом кількох десятиків століть у риторичі, логіці, філософії вивчалися прийоми застосування повторів, які використовували античні ритори.

У XIX столітті відбувалося подальше уточнення та укрупнення античної схеми. Однією з перших класифікацій прозового повтору слід вважати дослідження Ф. Міклошича. Повтори вивчали Ф. І. Буслаєв, І. Л. Лось, Г. К. Ульянов, П. Ф. Фортунатов, О. М. Афанасьєв, С. К. Буліч. Поодинокі, але

плідні думки стосовно різних видів повторів знаходимо в О. О. Потебні, особливий інтерес становлять лінгвістичні праці А. Ю. Кримського.

У ХХ столітті повторами займалися сходознавці О. П. Баранников, М. К. Дмитрієв, В. І. Кальянов, а також О. О. Шахматов, М. Я. Немировський, В. І. Борковський.

У західноєвропейському мовознавстві проблему повторюваності активно досліджували від початку ХІХ століття Д. Бут, Й. Хайнебах, А. Потт, Г. Ветлі, К. Шмідт, К. Бругман, Г. Остхоф, Л. Мейер, Г. Герланд, Ф. Дієз, А. Беценбергер, Г. Колліц, К. Мошинський. Особливо плідно вивчалася редуплікація як граматичний засіб формо- і словотворення.

У новітні часи активне вивчення повтору як лінгвістичного явища почалося з середини 50-х років ХХ століття. Наукова література включає значну кількість робіт, присвячених вивченню повторів у різних функціональних стилях (Н. Т. Головіна, Є. А. Іванчикова, Ю. Є. Мурзаєва, С. О. Глазиріна, Н. В. Данилевська, О. В. Бекетова, І. В. Соколова). В одних випадках учені досліджують повтори в окремих висловлюваннях (Є. Н. Кисловська, Г. Я. Солганик); в інших – аналізують використання повторів в ідіостилях письменників: Ч. Діккенса (В. А. Кухаренко), Г. Белля (Т. О. Остудіна), С. О. Єсеніна (Л. Є. Малахова), В. Борхерта (Л. М. Тимошук), Ф. Моріака (О. О. Соломарська, В. Шекспіра (І. Г. Ширінова), М. Хвильового (Н. С. Дужик), Ю. М. Мушкетика (Л. В. Голоюх), М. І. Цвєтаєвої та Р. М. Рільке (З. П. Кулікова), М. О. Шолохова (С. Є. Балашова), Є. О. Євтушенка (О. О. Минакова), М. С. Вінграновського (О. О. Алексєєва).

У 50–70-х роках ХХ століття виникають нові термінопоняття, які активно використовуються поряд із уже наявними на позначення різного виду повторів: “слова-близнята” (слова, повторені без змін або зі змінами так, що між ними не можна вставити третього слова), “парні слова”, або біноми (від лат. *bis* – ‘двічі’ і грец. *воμή* – ‘частина, частка’), “комполит” (від лат. *compositus* – ‘складений, складний’). Лінгвістичний статус комполитів продовжує залишатися дискусійним у мовознавстві.

У сучасних зарубіжних розвідках, зокрема польських науковців, проблема вивчення повторів має різновекторну спрямованість. Є. Розенталь вивчав характер і функцію повторень у художньому мовленні, А. Бзденга проаналізував структуру подвоєнь на західнонімецькому матеріалі, Є. Бартмінський дослідив повторюваність на матеріалі слов’янського фольклору, Я. Адамовський звернув увагу на сталі вирази в польській народній пісні, С. Грабіас розглянув повторюваність як ознаку емоцій у зв’язку із проблемою експресивності в мові, А. Вежбицька (польська й американська дослідниця) розглядає в зіставному плані польські та англійські повтори під кутом зору ілюкативної сили висловлення, використання повторів як засобу мовної експресивності.

Коло дослідників повторів є дуже широким і не піддається всеохопному огляду, тим більше, що ми послуговуємося широким розумінням цього явища. Останнім часом помітна тенденція до пожвавлення вивчення повторів після спаду інтересу до цієї проблематики в 90-х роках ХХ століття.

У дисертаційному дослідженні було відстежено генетичний зв'язок повторів з числовою символікою, яка прийшла до нас з міфології, де вона використовувалася для позначення знаків, орієнтованих на якісно-кількісну оцінку.

Категорія числа знайшла вияв у граматиці мови, де прийнято розрізняти однину (для позначення одного предмета, явища, дії тощо) і множину (для позначення двох і більше об'єктів). Множина у флективних мовах передається зміною закінчення форми однини. У деяких африканських мовах для позначення множини використовується числовий індекс²; ту саму граматичну функцію виконує редуплікація в індонезійській мові, наприклад: *sudara* – ‘громадянин, друг’, *sudara*² – ‘громадяни, друзі’. Спостереження за функціонуванням у близькоспоріднених мовах одиниць, які позначають число, довело, що повторюваність лежить в основі поняттєвої та граматичної категорій числа незалежно від типу мови.

Одиниці повторюваності реалізуються на різних рівнях мовної системи: фонетико-фонологічному, морфемному, лексичному, синтаксичному. Рівнетвірними властивостями володіють усі базові одиниці мови, які водночас виступають одиницями повторюваності (фонема, склад, морфема, слово, словосполучення, речення).

Найменшою звуковою одиницею повторюваності фонетико-фонологічного рівня в мові є фонема, а в мовленні – звук. Під час усного мовлення спостерігається заповнення пауз повторюваними звуками: *e-e...*, *m-m...*, *a-a...* тощо. Таке явище називається хезитацією (англ. *hesitation* – ‘коливання’), яка є предметом вивчення сучасної паралінгвістики.

Звукова повторюваність проявляється у вигуках, які використовуються для короткого вираження реакції індивіда на різні події реальної дійсності або для вираження вимоги, бажання, наказу: *a-ga*, *o-go*.

Звуконаслідування – це незмінний клас слів, представлений знаками-імітаторами звуків істот і неістот (людей, тварин і їхніх дій, явищ природи, предметів): “І враз – чути в тиші тій – із ринви великої в шаплик – *ш-ш-ш...* вода зашуміла. / Павза... *Ш-ш-ш...* другий цебер. Павза... *Ш-ш-ш...*” (А. Головка).

Мовною одиницею повторюваності виступає і склад, який знаходить прояв у звуконаслідуваннях (ономатопеях). Вони відтворюють рефлексивні вигуки людей, звуки тварин, природних явищ: “*Był dzwon... był dzwon... / Din-don! Din-don!*” (J. Tuwim).

Проблему повторення у вигуках розробив О. І. Германович, який виокремив імперативні (рос. *быр-быр* – заклик до вівців, *гуль-гуль* – до голубів,

цып-цып – до курей; рум. до коней: “*De-de! zic eu, n-o lua-n nume de rău...*” (М. Eminescu) та емоційні вигуки: «Тонкий пожал три пальца, поклонился всем туловищем и захихикал, как китаец: “*хи-хи-хи*”» (А. П. Чехов).

У мові знайшли відображення не тільки звуки навколишнього середовища, але й порядок їх руху, повторення: рос. *перепел, тетерев, кукушка, гага, гоголь, фифи, чечевица, чечетка*; болг. *кукувица* – ‘зозуля’, *кукумявка* – ‘сова’, *чучулига* – ‘жайворонок’; рос. *удод*, укр. *одуд*, азерб. *хон-хон*. За аналогією до назв живої природи утворено номінації інших об’єктів довкілля, також пов’язаних зі звуконаслідувальними коренями: рос. *прапорщик*, укр. *прапор*.

Подвоєння складу відбувається в так званих дитячих словах, які створені батьками для дитини і складаються зі звуконаслідувань найпростішого дитячого белькотіння, спрямованого на людей і предмети, які оточують немовля. Ці слова зазнали повної лексикалізації, їх слід розглядати як складове повторення: франц. *baba, mimi, bibi*; укр. *тата* – ‘батько’; рос. *тётя, цаца* – ‘забавка, іграшка’. Такі подвоєння вживаються не тільки в розмовній мові, але й у художній: “Петеньку только что выкупали – он спал; няня в чепчике и великолепном белом переднике сидела на сундуке и вязала” (В. О. Каверін).

Одна частина таких слів утратила свою мотивацію і використовується в літературній мові без співвіднесення з дитячим словником, частіше за все це найменування родичів: рос.: *баба, дядя*; укр. *няня* – ‘мати’, *неньо* – ‘батько’; груз. *та > та-та* ‘батько’. Інша частина зберегла за собою статус дитячих слів: рос. *биби* – ‘машина’, *тата* – ‘кукла’.

За допомогою подвоєння складів утворюються антропоніми, зокрема болгарські жіночі імена: *Вивіан, Вивіана, Вивияна, Зізи, Лала, Ліли, Міми, Мимія, Нана, Сіси* (англ. *Sisi* – чоловіче ім’я), *Тата*; чоловічі імена: *Вивиян, Гого, Додо, Кoko, Тото*.

Подвоєні склади беруть участь у формотворенні та словотворенні. Мовні одиниці, утворені повним (без змін) або варіативним (зі змінами вихідного елемента) подвоєнням, належать до різних морфологічних класів: найдавніший пласт становлять ономапопеї; великий прошарок утворюють загальні та власні іменники; на цьому фоні не вирізняються особливою активністю дієслова.

Повторюватися може префіксальна морфема: “*Прапрадед* нашего Рахметова был приятелем Ивана Ивановича Шувалова, который и восстановил его из опалы, постигнувшей было его за дружбу с Минихом” (М. Г. Чернишевський); коренева: “*Ах, зимушка-зима, / Студена больно была*”; афіксальна: “*Идешь* вдоль опушки, *глядишь* за собакой, а между тем любимые образы, любимые лица, мертвые и живые, приходят на память, давным-давно заснувшие впечатления неожиданно просыпаются; воображение реет и носится, как птица, и все так ясно движется и стоит перед глазами” (І. С. Тургенєв); постфіксальна: “*Кружится* солома, мочало, катаются колесики стружек, и в

кругу хлама, как бы играя с ним, грузно прыгал, шлепая галошами по мелкому булыжнику, толстый, странный человек...” (Максим Горький).

Лексичний (словесний) повтор є найбільш уживаним порівняно з іншими видами повторів. Він є справжньою окрасою художньої мови. Зародившись у фольклорі, має особливо широке поле побутування в народних піснях та думках: “Ой, *подем, подем* киліємським, / *Битим* шляхом ордійнським, / *Ей, гуляв, гуляв* козак, бідний летяга...”.

Лексичний повтор виступає потужним стилістичним та організуючим щодо висловлення в цілому засобом, що полягає в неодноразовому використанні тієї самої одиниці в контактному або дистантному контексті: “*He ran, and he ran, till he could run no longer, and then he ran right up against a little old woman who was gathering sticks*”.

Лексичний повтор складається з повного подвоєння вихідного слова: “Пошли їй, Господи, *подай!* / *Подай* їй долю на сім світі / І більш нічого не давай” (Т. Шевченко). Рідше спостерігається потроєння: “А за теми за церквями и за теми деревнями *леса, леса, и леса*” (П. І. Мельников-Печерський).

Варіативне повторення має місце в плані форми, зокрема при заміні суфікса чи закінчення вихідного слова: “Руки в нього тремтіли. І тремтів дрібно-дрібно в тих руках списаний дрібними літерами аркушик паперу” (А. Шиян).

У плані змісту варіативне повторення полягає у використанні синонімічних слів, це семантичний повтор: “*Судили, рядили* – та окружному, а окружний – та губернаторові” (Панас Мирний).

Повторення пов’язане з ідеєю міри і кількості. Семантика таких утворень пов’язана зі схожістю, проте не тотожністю понять: “Жили в *згоді-злагоді*: сіна в’язочку – і ту між собою ділили”, множинністю: “*Деньги, деньги*: вот главное, пришли мне денег” (О. С. Пушкін); ступенем якості: “There was once a woman who was *very, very* cheerful, though she had little to make her so; for she was old, and poor, and lonely”; тривалістю: “А корабль все *идет* и *идет...*” (В. Г. Короленко); багаторазовістю: “*Проходит* день, *проходит* другой” (В. Г. Короленко).

Лексичний повтор може бути контактним, якщо слова стоять у реченні або у двох суміжних реченнях поряд: “Христі робилося *страшно*. *Страшно* того, що жде вона, страшно саму себе” (Панас Мирний). У цьому випадку він є засобом міжфразового зв’язку. Лексичний дистантний повтор завжди опосередкований фрагментом тексту: “Минув ще *тиждень*. За цей *тиждень* вістка про Марину облітала увесь город” (Панас Мирний).

Морфологічні повтори притаманні як повнозначним, так і службовим словам. Особливість прислівників та прислівникових сполучень з повторенням елементів полягає в тому, що вони пишуться або через один чи два дефіси, або кому, або окремо (таблиця 1).

Правопис повторених прислівників української мови

Через дефіс	
один	два
Видимо-невидимо, врешті-решт, ген-ген, давним-давно, (з) давніх-давен, де-де, (з) діда-прадіда, зроду-віку, (без) кінця-краю, ледве-ледве, ледь-ледь, навік-віки, навік-віків, навіки-віків, ось-ось, от-от, (з) пилу-жару, повік-віки, поволі-помалу, потроху-потроху, просто-напросто, рано-вранці, рано-пораненьку, рано-ранісінько, сяк-так, так-сяк, там-сям, тишком-нишком, хрест-навхрест, часто-густо	Будь-що-будь, віч-на-віч, де-не-де, десь-не-десь, коли-не-коли, пліч-о-пліч, хоч-не-хоч, як-не-як
Через дефіс або кому	
Багато-багато, близько-близько, високо-високо, далеко-далеко, довго-довго, дуже-дуже, низько-низько, ніжно-ніжно, рано-рано, рідко-рідко, темно-темно, тихо-тихо, тільки-тільки, швидко-швидко	
Окремо	
називний+знахідний відмінки	називний+орудний відмінки
Сам на сам, слово в слово	Кінець кінцем, один одинцем, сама самотою
	орудний+називний відмінки
	Одним один

Повтори можуть мати форму редуплікації, для якої характерне повторення тієї самої мовної одиниці.

Повне неускладнене повторення слова утворює редуплікацію, унаслідок чого виникає композит (від *лат.compositus* – ‘складений, складний’) – похідне складне слово, утворюване способом словоскладання, у якому права частина дорівнює лівій: “Зато когда после *долгих-долгих* холодных и темных дней начало светлеть, теплеть и, наконец, показался из-под осевшего снега черный киль лодки, Савка оглянулся кругом, ликуя...” (С. М. Сергеев-Ценський).

Повторенням творяться композити, які використовуються для посилення лексичного значення слова і появи нових слів. Утворення редуплікованих одиниць нагадує помноження того самого компонента на самого себе, тобто зведення його у квадрат: укр. *ледве-ледве, ось-ось*; рос. *еле-еле, вот-вот*; франц. *bonbon* – ‘цукерка’, *cache-cache* – ‘гра в хованки’; індонез. *duduk-duduk* – ‘постійно сидати’, *jatuh-jatuh* – ‘падати’, калм. *бор-бор* – ‘сіренькі’, *нәрн-нәрн* – ‘тоненькі’; малай. *bangku-bangku* – ‘лавки’, *pendengar-pendengar* – ‘слухачі’; мова хауса *gîne-gîñē* – ‘будови, будівництво’, *gaba-gaba* – ‘фартух’; панд. *cheti-cheti* – ‘швидко’, *bhī-bhī* – ‘настирно’; хінді *bār-bār* – ‘раз за разом, знову і знову, часто, багатократно’, *samāy-samāy* – ‘час від часу, періодично’.

Композити, утворені за допомогою редуплікації, становлять особливий підтип словотворення. Склад композитів неоднорідний і дозволяє віднести їх до двох груп. Перша, у яку входять редупліковані утворення, становить закриту систему. Ця група утворилася на певному етапі в розвитку мови, уже усталилася і тому знайшла відображення в словниках: “*Де-не-де* озветься пташина несміло, / Немов перед бурею в темному гаю, / І знову замовкне... як глухо, як тихо... / Ой лихо!” (Леся Українка); “*Чуть-чуть* светлела красноватая полоса там, где село солнышко” (С. Т. Аксаков).

Друга група утворює відкриту систему, постійно поповнювану і нефіксовану у словниках: “На кістлявих її плечах сіріє сорочка, *широка-широка*, мов не на неї шита...” (Панас Мирний); «*Редко-редко* промелькнут среди них такие прелестные стихотворения, как, например, “Мой роман”» (К. І. Чуковський). Практично кожна самостійна частина мови може утворювати композити другої групи. З-поміж службових частин мови таку здатність мають частки: “*Ні-ні*, не Христос, не Христос, Україно, – / – Злочинець Варрава харчить на хресті!” (Є. Маланюк), вигуки: “*Ого-го!* – каже їжак, – скоріє сотворіння тут!”, а також сполучник: “Замість включення цих кадрів в політичний баланс нації, вони були б поставлені перед дилемою *або-або*” (Б. Олійник). Не утворюють композити такого роду прийменники.

Часткове повторення слова утворює редуплікацію, у якій, згідно з Н. Ф. Алієвою, є перший (переважно основний) вихідний компонент, ліва частина повтору – редуплікант (R) – і другий похідний компонент, змінена, права частина повтору – редуплікатор (r). Сегменти редуплікативного комплексу називають редуплікативами: “So *Henny-penny* and *Cocky-locky* went to tell the king the sky

was falling”. Близькоспоріднені мови демонструють багато спільного у способах організації плану вираження редуплікацій (таблиця 2).

Таблиця 2

Найчастотніші моделі редуплікації

Модель	Українська мова	Російська мова
1	2	3
R+R	або-або, все-все, гадали-гадали, ген-ген, голе-голе, джмелі-джмелі, дивилася-дивилася, думав-думав, зілля-зілля, ледве-ледве, ледь-ледь, мати-мати, ні-ні, ось-ось, от-от, потроху-потроху, рідко-рідко, села-села, так-так, темна-темна, то-то, хороший-хороший, хутко-хутко	быстро-быстро, вот-вот, все-все, высоко-высоко, да-да, давно-давно, далеко-далеко, едва-едва, еле-эле, или-или, крепко-крепко, крутой-крутой, леса-леса, мечты-мечты, много-много, ни-ни, ну-ну, писали-писали, только-только, чуть-чуть
R+R, а...	де-де, а; іде-іде, а; хто-хто, а	кому-кому, а; нет-нет, а; что-что, а
R+R і...	подумав-подумав і; скрипів-скрипів і; слухав-слухав та; чекав-чекав та	поплакала-поплакала и; то-то и оно; то-то и то-то
R+i+R	віч-на-віч, всього-на-всього, де-не-де, десь-не-десь, ледве-не-ледве, коли-не-коли, пліч-о-пліч, хоч-не-хоч, як-не-як	ей-же-ей; точь-в-точь
R+r ¹	буклі-муклі, воленс-ноленс, там-сям, тинди-ринди, шуря-буря	гоголь-моголь, няньки-маньки, тара-бара, фокус-покус, чудо-юдо, шаляй-валяй, шахер-махер
R+r ²	батько-мати, вдоволена-втішена, живі-здорові, жили-були, згода-злагода, зле-лихе, косо-киво, любі-милі, одна-єдина, села-міста, сікти-рубати, срібло-золото, тяжко-важко, хліб-сіль, часто-густо, шляхи-дороги	братцы-товарищи, горе-печаль, грусть-тоска, друзья-товарищи, живется-можется, жили-были, любо-дорого, наелась-напилась, нежданно-негаданно, подобру-поздорову, пошло-поехало, путь-дорога, тихо-мирно, тихоня-скромница, ум-разум, хлеб-соль, худо-бедно

Продовження таблиці 2

R+i+r	мати-й-мачуха	мать-и-мачеха
R+(p+)r	бував-пробував, великий-пре-великий, видимо-невидимо, давно-предавно, зірвали-розірвали, латані-перелатані, лельом-полельом, хвалив-вихваляв, хоча-нехотя, хрест-навхрест	видимо-невидимо, волей-неволей, всего-навсего, ждуть-пождать, жить-поживать, как-никак, крепко-накрепко, крест-накрест, перво-наперво, просто-напросто, пути-перепутья, старый-престарый, строго-настроого, ум-разум
R+r(+s)	день-денно, зорі-зоряниці, рано-ранесенько, самого-самісінького	мало-мальски, муж-муженек, один-одинешенек, рады-раदेशеньки, так-таки
r(+s)+R	давним-давно, таки-так	белым-бело, зимушка-зима, полюшко-поле, черным-черно, давным-давно
R+r(+s+f)	палато-палатонько, піший-пішаниця, сила-силенна, тьма-тьменна, уроки-урочища	день-деньской, мало-мальское, метель-метелица, терем-теремок, тьма-тьмущая
R+(p+)r(+s)	рано-пораненьку, трохи-потроху	мало-помалу, рос-подрастал

Різні способи графічного відбиття усного мовлення на письмі можуть сприяти розрізненню редуплікацій та лексичного повтору. Так, подвоєння службової або кореневої морфеми, яке пишеться разом або через дефіс, – це редуплікація; подвоєння слова, що передається окремо оформленими лексичними елементами, – повтор. Якщо утворюється композит, він пишеться через дефіс і є редуплікацією з одним побічним і одним головним наголосом. Якщо два слова з'єднані комою, то це лексичний контактний повтор, який має наголос на кожному слові.

Феномен повторів у мові та мовленні детермінований їхньою універсальною природою, яка знаходить відображення у здійсненні ними найрізноманітніших функцій. У межах тексту синтаксичний повтор, який реалізується на рівні словосполучення і речення, виступає засобом формування семантичної єдності його фрагментів.

Повтор словосполучення в межах двох речень виступає контактним повтором-підхватом: “Але момент все-таки почав ставати *занадто довгим. Занадто довгим*” (В. Винниченко). Дистантний повтор у межах двох речень опосередковано фрагментом тексту: “*В берегах зелених* річка тихо плинула. *В берегах зелених* – шум” (А. Головка). Повтор словосполучення акцентує увагу

адресата на певних предметах, характері дії; особливого значення набуває його позиція в тексті.

Речення виступає найбільшою одиницею повторюваності, однак унаслідок своєї структурної специфіки воно є найменше використовуваним порівняно з іншими видами повторів. Витоки цього виду повтору – у фольклорі: «Туман поле покриває; / Мати сина виганяє: “Іди, сину, іди, сину, / Пріч од мене – / *Нехай тебе орда візьме, / Нехай тебе орда візьме!*”»; “*Скоморох ходит по улице, / Скоморох ходит по широкой*”.

Існують різні види синтаксичних повторів. Кільцевий повтор – це такий вид повтору, коли кожна наступна ланка повністю повторює попередню і в структурно-смісловому, і в формальному плані. Класичним прикладом такого повтору є тексти кумулятивних казок. Наприклад, у казці “Як курочка півника оживила” курочка натрапляє на мертвого півника і біжить по воду, щоб його оживити. Море не дає води, а відправляє до вепра за кловом; курочка просить клову у вепра, а той вимагає листу. Вона йде до липи по лист, до дуба по жолудь, до корови по масло, до дівчини по сіно, до купця по вінок для дівчини і т. д. При цьому щоразу повторюється казковий зачин: “Ой у полі, да на горі / Кур лежить, кур / Да й не дише, / Крильцями, лапками не колише”.

При маятниковому повторі почергово відтворюються два різних у формально-смісловому аспекті сегменти тексту, які утворюють між собою бінарну опозицію: у романі М. Кундери “Нестерпна легкість буття” повторюються назви частин: перша і п’ята – “Легкість і тяжкість”, друга і четверта – “Душа і тіло”.

Повтори можна поділити на мовні та мовленнєві. До перших відносимо повтори, утворені за певними моделями, які вживаються в усіх стилях мовлення, є нормативними й зафіксовані у словниках. До мовленнєвих належать такі повтори, які переважно побутують у сфері розмовного мовлення, є узуальними, такими, що не зафіксовані в лексикографічних джерелах.

За повтором у мові та мовленні закріплено широкий спектр функцій, до основних належать: комунікативна, емотивна, волюнтативна, апелятивна, контактовстановлювальна, естетична та прагматична (О. М. Мороховський, Л. П. Єфімов, Т. П. Карпуніна, Н. Т. Головкіна, П. В. Вальков). Повтор може виконувати і додаткові функції, які залежать від контекстуальних та позамовних факторів: текстоутворювальну, номінативну, імплікаційну, естетико-пізнавальну (М. В. Галочкіна, З. М. Саріна, О. М. Кисловська, І. А. Синиця, Ж. С. Павловська, Р. В. Склярєнко).

Розглянутий матеріал різносистемних мов дозволяє стверджувати, що повтор належить до мовних універсалій, є продуктивним граматичним способом слово- і формотворення та одним з основних принципів текстоутворення. Універсальність категорії повторюваності зумовлюється її

системотворчим потенціалом у мові й мовленні, що виявляється не тільки в належності одиниць повтору до різних рівнів ієрархічної будови мови, а й в організуючій формально-семантичній функції синтаксичних повторів на рівні тексту.

У четвертому розділі “Категорії повторюваності у вимірі мовленнєвого функціонування” здійснено дослідження категорії повторюваності на текстовому матеріалі фольклору, художньої літератури, ЗМІ. Повтори виникли в усному мовленні як результат відображення об’єктів матеріального світу. З виникненням письма вони закріпилися в мові графічно і стали невід’ємною рисою художнього мовлення.

Повтор звуковий – загальна назва для явища звукопису чи евфонії у поетичному тексті, який полягає в повторенні голосних та приголосних звуків (асонанси та алітерації), що може охоплювати великі ділянки тексту.¹ У поетичному та прозовому мовленні звукові повтори виступають художніми прийомами звукопису і звукосимволізму, які виконують смислову та евфонічну функції на рівні тексту.

В усному мовленні (монологічному і діалогічному) за допомогою лексичного контактного і дистантного повторів та редуплікації передається предметність, ознака, процесуальність і модальність. Лексичний повтор і редуплікація на рівні тексту виконують лексико-граматичну й експресивно-стилістичну функції. При цьому вони настільки щільно взаємодіють, що межі цих явищ досить важко встановити.

Спостереження за фонетичним членуванням усного мовлення дозволило встановити відмінність між контактними повторами і редуплікацією. Диференційними ознаками при цьому виступили характер наголосу, кількість тактів, темп вимови. Аналізу було піддано, по-перше, спонтанне мовлення; по-друге, підготовлене мовлення; по-третє, інтерпретація чужого мовлення.

Повторення слів у розмовному мовленні відбувається внаслідок того, що мовець недостатньо володіє мовленнєвою культурою. Він переживає труднощі при виборі необхідного слова і не зважується чітко висловити свою думку, а смислові паузи заповнює елементами, які не несуть жодного семантичного навантаження: *вот, да, значит, ну*. Такі повтори засмічують мовлення і заважають сприйняттю думки адресанта, тому їх прийнято називати “слова-паразити”. Це явище полягає у використанні зайвих і безглузвих у даному контексті слів на кшталт *типу, наприклад, як би, це саме, власне, так би мовити, ось, розумієш, а власне* тощо. Синтаксично більшість слів-паразитів є

¹ Евфонію треба відрізнити від звуконаслідування та звукосимволізму, які розглядаються на рівні мови як фонетично мотивовані наслідування природного звучання або звукове відтворення образних уявлень про предмет, явище чи дію.

вставними словами. Такі слова є негативним явищем розмовного стилю мовлення, яке постає під час спонтанного спілкування. У художньому ж стилі письменник використовує їх у мові персонажів для відтворення індивідуальних особливостей мовлення.

Діалогічний повтор зумовлено синтаксичними умовами його функціонування: насамперед, чергуванням реплік учасників діалогу, що викликає необхідність відразу ж реагувати на попереднє висловлювання. Обдумування зведено до мінімуму, формування й омовлення думки здійснюється майже одночасно з передачею її співбесіднику. В такій ситуації висловити ставлення до попередньої репліки співрозмовника легше і простіше за допомогою окремих слів або структурних особливостей вихідної репліки адресанта, тоді у адресата не виникає необхідності підшукувати слова і форму вираження своїх думок. З іншого боку, між двома репліками діалогу встановлюється семантична і структурно-граматична співвіднесеність. Повтори у драматичному діалозі виступають засобом рекурентного зв'язку, виконують парадигматичну і синтагматичну функції.

Повторюваність пов'язана з формуванням стереотипів (грец. στερεός – ‘твердий; просторовий’ і τύπος – ‘відбиток, форма, зразок’). У носіїв тієї чи тієї лінгвокультури стереотипи утворюються як звичний, усталений спосіб духовної діяльності, стійка форма сприйняття й оцінки об'єктів та явищ у межах групової та індивідуальної свідомості. Проявом етнічних стереотипів слід вважати існування у свідомості носіїв мови елементів, притаманних усній народній творчості. Серед таких елементів вагоме місце посідають повтори у звертаннях, номінаціях предметів, дій, станів, якостей. Створюючи літературну казку, автор обов'язково використовує ці елементи.

Повторюваність проявляється у близьких за значенням словах: *щастя-доля, путь-дорога*, які утворюють сталі вирази. За цією моделлю виникають нові авторські композити: *письменник-драматург, автор-людина* (С. О. Єфремов).

Повтори широко використовуються в усіх жанрах дитячого фольклору, переважно віршованих, а також у народній казці, де вони полегшують оповідачу процес розповідання.

У народній пісні приспів, який сягає сивої давнини, побудований на обов'язковому повторенні структурного елемента, коли може повторюватися кожен рядок чи деякі рядки: *“Пойду на новые на сені, / Лей-ли-лей, на сені”* або слова *ой, ладо-ладо, дана-дана*, які часто-густо давно втратили своє значення.

Із приспіву виник обов'язковий елемент віршованого тексту – рефрен (франц. refrain від лат. refrengere – ‘розбивати, ламати’) – композиційний повтор, дослівне або видозмінене регулярне повторення слова, виразу, рядка або строфи на рівній відстані у визначених місцях віршованого твору (переважно в кінці). Рефрен несе структурне навантаження і виконує естетичну функцію.

До художнього прийому давнього походження належить паралелізм – порівняння у формі зіставлення двох предметів у плані змісту (логічний аспект) і плані вираження (синтаксичний аспект): “*Mein armer Kopf ist mir verrückt, / mein armer Sinn ist mir zerstückt*” (W. Goethe).

Повторення однотипних епізодів у творі приводить до ретардації, тобто штучного уповільнення або затримки розгортання дії з метою посилення інтересу читачів або слухачів.

Повтори є невід’ємною ознакою фідеїстичних текстів (поетичних і прозових), що також засвідчує давність повтору як мовного явища. У таких текстах наявні подвоєні компоненти, які виконують апелятивну функцію: “*Ластівко, ластівко! На тобі веснянки, дай мені білянки!*”; “*Місяцю, місяцю, золотії рожки й ножки!*”.

Повтор у віршуванні забезпечується будівними (звуки та морфемами), номінативними (слова і словосполучення) та предикативними (речення) мовними одиницями. Традиційне виокремлення з-поміж повторів метричних і евфонічних елементів (рисунок 1) пов’язано з їхньою специфікою. Якщо перші визначають характер поетичного мовлення, принцип ритмічних модифікацій у цілому, то другі ріднять його з прозою. Структурнотвірна функція визначає повтори в метриці, а стилістична – в евфонії. Вивчення повторів у поетичному мовленні дає можливість відстежити функціонування категорії повторюваності у віршуванні.

Прозовому мовленню також притаманні повтори. Повтор, виступаючи засобом здійснення симетрії та підвищення структурної організації мовлення, сприяє вписуванню в текст ритмічної інтонації. Він перебудовує тематичне і рематичне членування тексту, створюючи додаткові сильні позиції. Одиниці категорії повторюваності, структурно контрастуючи з контекстуальним оточенням, виконують композиційну функцію, пов’язуючи дистантно розташовані фрагменти тексту, акцентуючи окремі лексичні та звукові ряди або виділяючи семантично ключові для тексту фрагменти. М. Кундера у романі “*Нестерпна легкість буття*” широко застосовує повтори фраз, які виконують роль скрепів: “дитина, яку покладали у просмолений кошик і пустили по річці”; “вона приїде і запропонує йому все своє життя”; “треба було шість випадковостей, щоб вони підштовхнули Томаша до Терези”; “птахи випадковостей злетілися їй на плечі”; “*Esmusssein!*” – нім. ‘так має бути’.

Повторюваність знаходить свій вияв у мовленнєвому функціонуванні тавтологій і плеоназмів, параномазії та епаналепсису.

На повторенні мотивів, образів, деталей, висловів із твору іншого автора заснований такий художній засіб, як ремінісценція. Сучасна культура постмодернізму практично повністю побудована на ремінісценціях. Вона перетворює звичний для нас художній текст на інтертекст, текст, який складається зі зразків попередньої й теперішньої культури.

Неодноразовість використання мовної одиниці в тексті пов’язана з поняттям частотності, яке є показником функціонування слів або інших одиниць у мовленні.

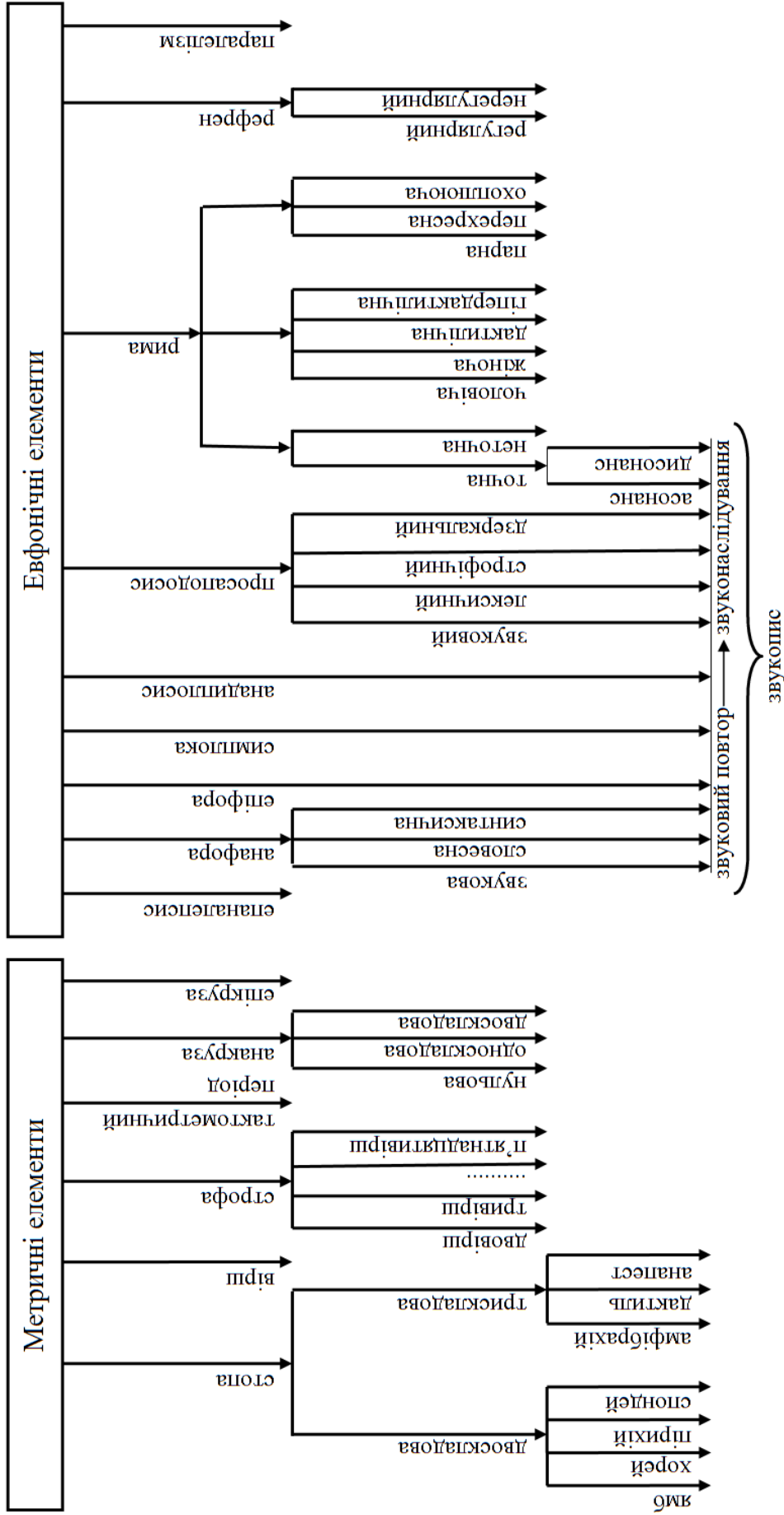

Рисунок 1. Писемне мовлення. Повторюваність усвідомлена. Постигичний текст

Повтор і частотність стають релевантними для подальшої оцінки, коли кількість реалізацій мовної одиниці в тексті дорівнює мінімум двом і максимум дев'яти вживанням (крайня межа пов'язана з числом Міллера 7 ± 2). У цих межах частотність і повтор взаємодіють тільки як квантитативні характеристики мовленнєвих одиниць. Частотність при взаємодії з іншими елементами тексту забезпечує рекурентний зв'язок, який здійснюється за допомогою бікомпонентного конектора – повтору. Чим вища частотність повтору, тим більш значущою є його роль у творенні категорій інформативності, зв'язності тексту. За таких умов повтор може сприяти виникненню ключових слів, лейтмотиву і символів (рисунок 2).

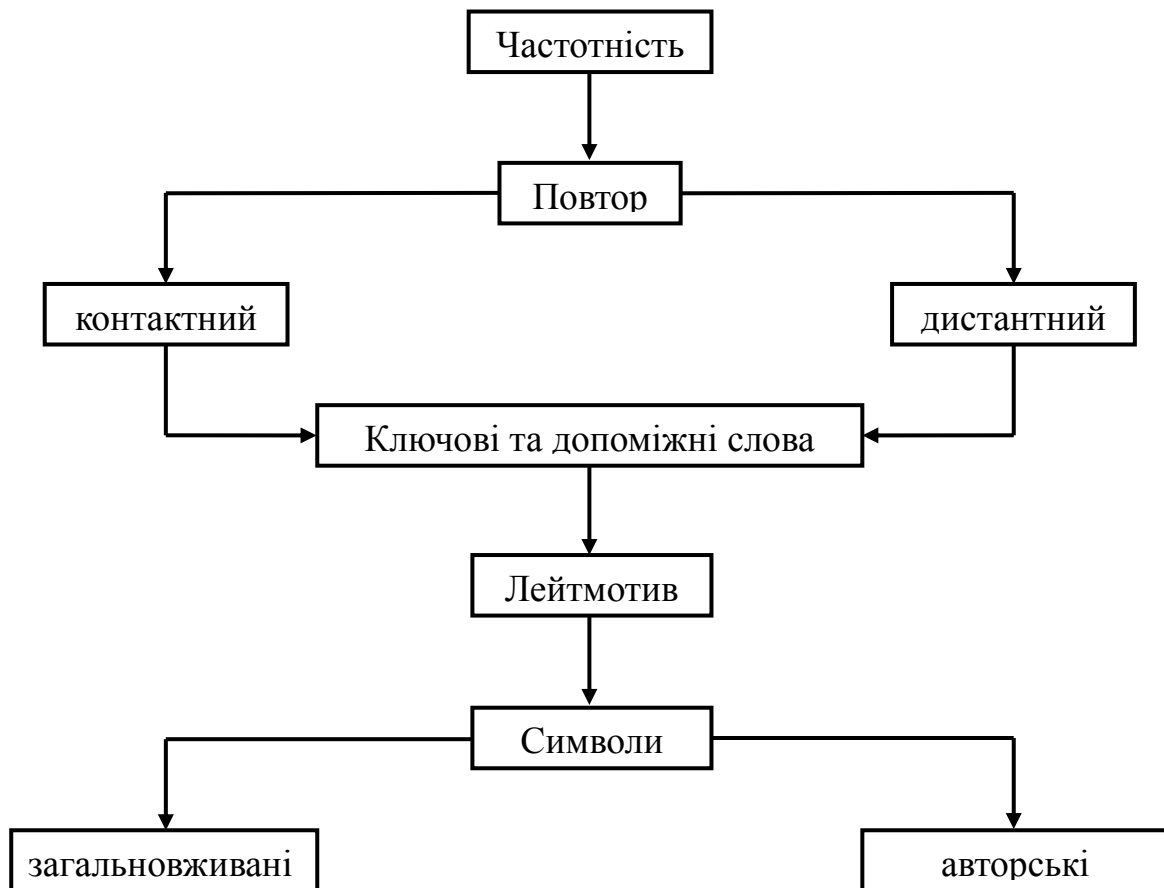

Рисунок 2. Рекурентний зв'язок у художньому тексті

Повтори мають дуальний характер, оскільки можуть виступати як виявом економії мовленнєвих зусиль, так і надлишковості мовлення. Конситуація спілкування дозволяє вирізнити повтори, які є свідченням надлишковості у використанні мовних засобів.

Грунтуючись на реальних даних мов і на загальній теорії розвитку суспільства, можна констатувати, що повтори виникли в усному мовленні як результат відображення об'єктів матеріального світу і були спочатку

неусвідомленими, але з часом стали використовуватись усвідомлено. З виникненням писемного мовлення вони закріпилися в мові і стали невід'ємною рисою художнього мовлення. Така реконструкція виникнення повторів може бути верифікована на підставі особливостей їх функціонування у сучасних мовах.

Повторюваність є необхідним фактором упровадження у психіку адресата ідей, цілей і різних установок – як на рівні частотності вживання певного тексту, так і на рівні повторів мовних одиниць, котрі до нього входять, що засвідчує аналіз конкретних медіатекстів. Експлікування фактів мовного маніпулювання напряму пов'язане з повторенням як одним із засобів його здійснення.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Увага до категорій – класів, які обіймають велику кількість одиниць, що використовуються для об'єднання найбільш загальних властивостей предметів або явищ, – не випадкова. Визначення поняття та надання йому рангу категорії є важливим етапом дослідження, спрямованим насамперед на встановлення статусу і місця категорії в системі. У сучасній науці існує дихотомічний поділ категорій (філософські категорії та категорії окремих наук) і трихотомічний (філософські категорії, категорії спеціальних наук і проміжні, або загальнонаукові категорії).

2. Предметом нашого аналізу стали такі аспекти проблеми категорій: якісна своєрідність загальнонаукових категорій, їх генезис і сучасний зміст; провідні фактори формування і розвитку цих категорій, специфіка їх логіко-гносеологічної і методологічної ролі в сучасній науці; реалізація евристичної функції загальнонаукових категорій; перспективи їх подальшого розвитку.

3. Здатність до повторення можна інтерпретувати в термінах архетипів людської свідомості як глибинних позасвідомих ментальних констант, які формують параметри орієнтації людини в навколишньому середовищі, маніфестуючись мовними та мовленнєвими формами. На основі об'єднання різних видів повторів (у тому числі мовних і мовленнєвих) у загальну систему повторів розкривається їх позамовна сутність і першооснова: коливання, вібрація, ритм, чергування. Категорія повторюваності пронизує не тільки всі рівні мовної системи, а й усі грані людського буття: фізичного, фізіологічного, психічного, біологічного, соціального та культурного.

4. Нова концептуальна схема розв'язання проблеми КП, запропонована в рамках цієї роботи, ґрунтується на визнанні структурного ізоморфізму онтологічної природи фізичного, психічного та мовного простору як її вияву в універсумі Всесвіту.

5. Аналіз гносеологічної й онтологічної сутності категорії повторюваності, здійснений на тлі досліджень як загальнотеоретичного, так і прикладного характеру на стику різних галузей знання, доводить актуальність цього явища

не тільки для лінгвального, а й для загального екстралінгвального простору. Екстралінгвальна сутність повторюваності впливає із всезагальної природи цього явища, притаманного об'єктам як матеріальних, так і абстрактних систем, фізичному, психічному, біологічному, фізіологічному та соціокультурному континууму Людини.

6. В основі КП як лінгвістичного явища лежить психологічний феномен репродукування знань та досвіду. При дослідженні особливостей відбиття КП у мові постають не лише мовні проблеми, а й проблеми мислення і пізнання. Тому проблема відтворення відношень повторюваності мовними засобами розглядається з урахуванням філософського та психокогнітивного аспектів.

7. Сучасній лінгвістиці притаманне розуміння повтору як процесу і його результату – лексичної одиниці. Нова парадигма лінгвістичних знань, яка ґрунтується на етнофілософських, етнопсихологічних і етнокультурних підходах до розуміння природи й сутності мовних явищ, відкриває широкі можливості для проникнення в глибинні шари змісту й функцій повторів.

8. КП реалізується широким репертуаром мовних та мовленнєвих засобів вираження. Такими засобами виступають рівнетвірні одиниці мовної системи: фонема, склад, морфема, слово, словосполучення і речення. Вони можуть вступати в парадигматичні та синтагматичні відношення з одиницями того ж рівня мови. У мовленні повторюваність реалізується за допомогою фігур слова й думки, які можуть набувати як позитивного стилістичного забарвлення, так і негативного.

9. Повтори мають дуальний характер, оскільки можуть бути як проявом економії мовленнєвих зусиль, так і надлишковості. Економія мовленнєвих зусиль має кількісні та якісні виміри. Використання редуплікацій, повторів, плеоназму, тавтологій може служити проявом якісної економії. З іншого боку, повтори можуть виступати носієм інформаційної надлишковості, будучи включеними в комунікативну ситуацію спілкування і спрямованими на подолання, з одного боку, дефектів мовлення та розпорошення уваги, а з іншого – перешкод у спілкуванні, зумовлених навколишнім середовищем (звуків, шумів). Повтори, надлишкові для предметно-логічної інформації, можуть набирати експресивно-емоційного забарвлення.

10. Повтор пронизує всі яруси і рівні усного та писемного мовлення. У розмовному мовленні вживається несвідомо, автоматично – як у звертаннях, так і в побудові реплік діалогу та монологічному висловлюванні. Низький рівень самокорекції та коректури призводить до мовленнєвих девіацій, які можуть перерости в тенденцію системного використання.

11. У сучасній лінгвістиці для вивчення КП найбільш продуктивним видається психолінгвістичний підхід з його підвищеною увагою до мовної особистості, яка виявляє себе по-різному залежно від статі, віку, освіти,

ситуації тощо. Психолінгвістичний підхід дозволяє розкрити сутність усвідомленого або неусвідомленого використання повторів в усному і писемному мовленні, розглянути особливості сприйняття та вживання повторів як основу реалізації їх значень, дослідити асоціативні зв'язки, що визначають потенціальні можливості вживання слів у мовленні.

12. Аналіз лексикографічних джерел, здійснений за структурним, морфологічним і семантичним критеріями, засвідчив належність редуплікацій та повторів до нормативного пласту мови, а також включеність різних видів повторів до мовної свідомості індивіда.

13. Виявлено системний характер поетичних повторів. Ця перша гносеологічна спроба репрезентації КП у віршованому тексті відкриває перспективи для створення загальної теорії повторів.

14. КП в художніх прозових творах є маніфестантом рекурентної представленості семантичних компонентів глибинної структури тексту, яка реалізується одиницями різних мовних рівнів і є засобом надання адитивної та емоційно-експресивної інформації читачу, інтерпретатору художніх текстів.

15. Високий ступінь насиченості текстів різних мовленнєвих жанрів одиницями КП пов'язаний з універсальністю цієї категорії. Причина її широкого побутування – у сформованому в онтогенезі способі відображення дійсності: поведінкове наслідування (імпринтинг) і навчання ґрунтуються на повторюваності. У дорослому віці таке відображення призводить до вироблення стереотипів.

16. Цілісний опис іманентного змісту значень КП, спроби диференціації цих значень й аналізу лексичних засобів, що об'єктивують різні види семантики повторюваності, надають підстави віднести її до унікального мовно-мовленнєвого феномена, концептуальна основа для аналізу якого вимагає подальшого опрацювання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Пахолок З. О. Гносеологічний і онтологічний статус категорії повторюваності: мовний та мовленнєвий виміри : монографія / Зінаїда Пахолок ; за ред. І. О. Голубовської. – Луцьк : Вежа-Друк, 2013. – 684 с. (39, 74 друк. арк.).

Рецензії: Бернадська Н. І. Літературознавчий дискурс мовознавця / Ніна Бернадська // Слово і Час. – К., 2014. – № 6. – С. 114–117; Єрмоленко С. С. Пахолок З. Гносеологічний і онтологічний статус категорії повторюваності: мовний та мовленнєвий виміри. – Луцьк : Вежа-Друк, 2013. – 684 с. / С. С. Єрмоленко // Мовознавство. – К., 2014. – № 3. – С. 93–94.

Статті у наукових фахових виданнях України

2. Пахолок З. О. Взаємодія свідомості та несвідомого при використанні повторів у мовленні / З. Пахолок // *Наук. вісн. ВДУ : журн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки* / [Оляндер Л. К. (голов. ред.) та ін.]. – 1997. – № 12 : Філологічні науки (Слов'янська філологія). – С. 11–13.
3. Пахолок З. О. Повтори – невід'ємна риса фідеїстичних текстів (на матеріалі замовлянь) / З. Пахолок // *Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки*. – Луцьк, 1999. – № 13 : Філологічні науки. – С. 75–80.
4. Пахолок З. О. Подвоєні прислівники: особливості опрацювання / Зінаїда Пахолок // *Дивослово*. – 1999. – № 3. – С. 35–38.
5. Пахолок З. О. Основні параметри явища тавтології в стилістиці (на матеріалі білоруської, російської, української мов) / Зінаїда Пахолок // *Проблеми славістики : наук. часопис* / голов. ред. В. Зубович. – Луцьк, 2000. – Чис. 1. – С. 59–64.
6. Пахолок З. О. Квантитативні параметри рекурентного зв'язку (на матеріалі “Вишневих усмішок сільських” Остапа Вишні) / Зінаїда Пахолок // *Філологічні студії : наук. часопис* / голов. ред. В. Зубович. – Луцьк, 2000. – № 2. – С. 80–87.
7. Пахолок З. О. Така непроста “найпростіша” стилістична фігура. Про свідоме і несвідоме використання тавтології / Зінаїда Пахолок // *Дивослово*. – 2002. – № 9. – С. 11–14.
8. Пахолок З. О. Чи є категорія повторюваності загальнонауковою? / Зінаїда Пахолок // *Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр.* / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2007. – Вип. 21, ч. 3. – С. 314–320.
9. Пахолок З. О. Засоби вираження повторюваності на різних рівнях мовної системи / Пахолок Зінаїда Олександрівна // *Studia Linguistica : зб. наук. пр.* / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2011. – Вип. 5, ч. 1. – С. 160–167.
10. Пахолок З. О. Повтор як мовна і мовленнєва універсалія / Пахолок Зінаїда Олександрівна // *Studia Linguistica : зб. наук. пр.* / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2012. – Вип. 6, ч. 1. – С. 187–197.
11. Пахолок З. О. Види творчого наслідування у постмодернізмі / Пахолок З. О. // *Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. пр.* / М-во освіти і науки України, Київ. нац. лінгв. ун-т ; [відп. ред. Корбозерова Н. М.]. – К., 2013. – Вип. 31. – С. 164–173.
12. Пахолок З. О. Повторюваність як категорія фізичного і психічного світу людини / Пахолок З. О. // *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. пр.* / М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка ; [відп. ред. Корбозерова Н. М.]. – К., 2013. – Вип. 24. – С. 305–316.

13. Пахолок З. О. Репліки у діалозі як реалізація діалогічного повтору / Пахолок З. О. // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур : зб. наук. пр. / гол. ред. Паламарчук О. Л. – К., 2013. – Вип. 23. – С. 63–70.

14. Пахолок З. О. Використання складів у вербальних засобах вираження звукових відчуттів / Пахолок Зінаїда Олександрівна // *Studia Linguistica* : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2014. – Вип. 8. – С. 382–391.

15. Пахолок З. О. Особливості ритмічної організації поетичного мовлення Лесі Українки // Пахолок З. О. // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Київ. нац. лінгв. ун-т ; [відп. ред. Н. М. Корбозерова]. – К., 2014. – Вип. 33. – С. 135–147.

16. Пахолок З. О. Реалізація категорії повторюваності в українській мові / Пахолок З. О. // Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика : зб. наук. пр./ гол. ред. Л. І. Шевченко.– К., 2014. – Вип. 29. – С. 32–52.

17. Пахолок З. О. Ритм поетичного і прозового мовлення / Пахолок З. О. // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті Леоніда Булаховського : зб. наук. пр. / гол. ред. Паламарчук О. Л. – К., 2014. – Вип. 26. – С. 69–79.

Праці, опубліковані за кордоном

18. Пахолок З. О. Лексикографічна кодифікація повторів української мови / Зінаїда Пахолок // Україністика: минуле, сучасне, майбутнє : [зб. доп. міжнар. конф., 22–23 жовт. 2003 р. / red. kol.: Н. Biederetal.]. – Vrnо, 2004. – С. 183–190.

19. Пахолок З. А. Системность как гносеологическая рамка исследования феномена повторений в лингвистике / З. А. Пахолок // Балтийский гуманитарный журнал. – Калининград, 2012. – № 1. – С. 25–28.

20. Пахолок З. А. Категория повторяемости в лингвистическом дискурсе / З. А. Пахолок // Научное обозрение: гуманитарные исследования. – М., 2013. – № 11. – С. 102–117.

21. Пахолок З. А. Повторы в ассоциативном восприятии носителей русского языка / З. А. Пахолок // Научное обозрение: гуманитарные исследования. – М., 2014. – № 10. – С. 96–102.

Додаткові публікації

22. Пахолок З. А. Репрезентация повторяемости в поэтической речи / З. А. Пахолок // Функциональные исследования : сб. ст. по лингвистике / [ред.: А. И. Изотов, В. А. Татаринов]. – М., 1997. – Вып. 5. – С. 126–131.

23. Пахолок З. О. Філософсько-методологічна проблема сприйняття слова / Зінаїда Пахолок // *Studia methodologica* / Терноп. держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, Лаб. славист. студій. – Т., 1998. – Вип. 5. – С. 3–9.

24. Пахолок З. О. Плеоназми у мові та мовленні / З. О. Пахолок // Мова і культура / [Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка]. – К., 2000. – Вип. 1, т. 2 : Культурологічний компонент мови. – С. 154–157.

25. Пахолок З. О. Повторення у матеріальних і абстрактних системах / Зінаїда Пахолок // Наукова спадщина професора С. В. Семчинського і сучасна філологія : [у 2 ч.] : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2001. – Ч. 2. – С. 205–210.

26. Пахолок З. А. Особенности функционирования редуPLICATION в близкородственных языках / З. А. Пахолок // Русский язык и литература в международном образовательном пространстве: современное состояние и перспективы: междунар. конф., Гранада, 7–8 мая 2007 г. / [Guzmán Tirado R. et al.] – СПб. ; Гранада, 2007. – Т. 1. – С. 723–729.

27. Пахолок З. А. Повторы в языке и речи / З. А. Пахолок // Człowiek. Świadomość. Komunikacja. Internet / red. nauk. L. Szypielewicz ; Instytut Rusycystyki Uniwersytetu Warszawskiego. – Warszawa, 2003. – S. 265–275.

28. Пахолок З. О. Психолінгвістичний статус повторів в українській мові / Зінаїда Пахолок // Ukraina – między językiem a kulturą / pod red.: Bożeny Zinkiewicz-Tomanek, Adama Fałowskiego. – Kraków, 2003. – С. 215–220.

29. Пахолок З. А. Понятийная категория числа в языковой реализации повторов (на материале русского и украинского языков) // Число в науке и искусстве : сб. материалов 9-й конф. из цикла “Тригорьевских чтений” / Моск. музык. о-во ; [отв. ред.: М. С. Скребкова-Филатова и др.]. – М., 2007. – С. 23–35.

30. Pakholok Z. Zadania lecznicze zaklęć ludowych / Zinaida Pakholok // Z dziejów zdrowia publicznego : I Ogólnopolska konf. nauk., 2–3 grudnia, 2004 r., Łódź. – Łódź, 2004. – S. 15–16 та ін.

АНОТАЦІЯ

Пахолок З. О. Категорія повторюваності: мовний та мовленнєвий виміри. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство. – Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2015.

Дисертаційна робота є першим системним аналізом структурних типів і функціональних реалізацій категорії повторюваності у мові та мовленні.

Досліджується об'єктивна закономірність, притаманна всім об'єктам і явищам матеріального світу, яка полягає у відтворенні об'єкта чи явища частково або повністю. Повторюваність виступає як об'єктивна реальність, яку людина несвідомо засвоює в міру набуття досвіду. Здатність до повторення можна

інтерпретувати в термінах архетипів людської свідомості. На основі об'єднання різних видів мовних і мовленнєвих повторів у загальну систему повторів розкривається їх позамовна сутність і першооснова: коливання, вібрація, ритм, чергування. Категорія повторюваності пронизує не тільки всі рівні мовної системи, але й всі грані людського буття: фізичного, фізіологічного, психічного, біологічного, соціального та культурного.

Нова концептуальна схема розв'язання проблеми категорії повторюваності базується на визнанні ізоморфізму онтологічної природи фізичного, психологічного та мовного простору як реалізації цієї категорії у Всесвіті.

Ключові слова: *категорія повторюваності, періодичність, циклічність, наслідування, ритм, види повторів, мовна універсалія.*

АННОТАЦІЯ

Пахолок З. А. Категорія повторюваності: мовне і речове вимірювання. – Рукопись.

Дисертація на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальности 10.02.15 – общее языкознание. – Институт филологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2015.

Анализ гносеологической и онтологической сущности категории повторюваності (КП) осуществлен на фоне исследований как общетеоретического, фундаментального, так и прикладного характера на стыке разных наук (гуманитарных и естественных). Экстралингвальная сущность повторюваності обуславливается универсальной природой этого явления, присущего объектам материальных и абстрактных систем, физическому, психическому, биологическому, физиологическому и социо-культурному континууму человека.

В основе КП как лингвистического явления находится психологический феномен репродуцирования знаний и опыта. Поэтому проблема воспроизведения отношений повторюваності языковыми средствами рассматривается не только в лингвистическом, но и в философском и когнитивном аспектах.

Новая парадигма лингвистических знаний, которая базируется на этнофилософских, этнопсихологических и этнокультурных подходах в понимании природы и сущности языковых явлений, открывает новые горизонты для проникновения в природу содержания и функций повторов.

КП реализуется широким репертуаром языковых средств выражения. Такими средствами выступают базовые единицы, образующие уровни языковой системы: фонема, слог, морфема, слово, словосочетание и предложение.

Целостное описание имманентного содержания значений КП, дифференциация этих значений и анализ лексических средств, объективирующих

разные виды семантики повторяемости, дают возможность охарактеризовать ее как уникальный языковой и речевой феномен.

Ключевые слова: *категория повторяемости, периодичность, цикличность, подражание, ритм, виды повторов, языковая универсалия.*

SUMMARY

Pakholok Z. O. The Category of Repetition: Language and Speech Dimensions. – Manuscript.

Thesis submitted for the Doctoral Degree in Philology inspeciality 10.02.15 – General Linguistics. – Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2015.

The thesis is devoted to investigation of the category of repetition (CR) in the broad scientific context on the crossways of different scientific approaches and understandings. Above this, it appears to be the first systematic analysis of structural types and functional implementations of the CR in language and speech done on the material of more than 50 languages. The new conceptual solution pattern of the category of repetition investigation is based on the recognition of the ontological isomorphism of physical, psychological and linguistic spaces within which the CR is realized as the universal one.

The objective law of repetition inherent for all objects and phenomena of the material world is being studied. Repetition appears to be a kind of objective reality which person unconsciously acquires in the processes of gaining experience. Repetition therefore has as its ground what we call archetypes of human consciousness. Integrative methodics of language and speech repeats' description gives an opportunity to reveal their extra-linguistic nature and original base: fluctuations, vibration, rhythm, alternating. Category of repetition not only transfuses all levels of the language system, but also all possible facets of human existence: physical, physiological, mental, biological, social and cultural.

CR is implemented with the help of a wide repertoire of language and speech means of expression. Such basic language system units as phoneme, syllable, morpheme, word, phrase and sentence appear to be these means of CR manifestation. On the level of speech CR is implemented by figures of word and thought, which might take both positive and negative stylistic functions.

The systemic nature of poetic repetition has been demonstrated that created grounds and prospectives for generating the wholistic theory of repetition in future.

In the frames of literary works of art CR works as marker of recurrent representation of semantic components belonging to the deep structure of the text, which is realized by units of different language levels and both appears to be a mean for conveyance of emotionally expressive information to the reader.

The high degree of saturation of different speech genres with CR units might be explained by universal character of this category. The reason for its spreadness hides in ontologically formed ways of reality reflection: behavioral imitation (imprinting) and learning based on repetition. In the adult age, such kind of reflection leads to the development of stereotypes.

Integral description of the immanent semantic content of CR, attempts made for differentiation of these values and lexical tools used for manifestation of different types of repetition semantics, give all reasons to qualify CR as unique language and speech phenomenon, which needs further systematic and conceptual study.

Key words: *category of repetition, periodicity, cycling, imitation, rhythm, types of repetition, linguistic universal.*